

DOI: <https://doi.org/10.30837/EK.2024.015>

Мізін Д.С.,

здобувач вищої освіти,

Харківський національний університет радіоелектроніки

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5692-5859>

Вешкін Є.П.,

здобувач вищої освіти,

Харківський національний університет радіоелектроніки

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3776-3492>

Зінов'єв А.П.,

здобувач вищої освіти,

Харківський національний університет радіоелектроніки

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6343-9977>

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Сучасні вітчизняні підприємства функціонують в умовах динамічного розвитку економіки, що супроводжується геополітичною, економічною, фінансовою нестабільністю, посиленням конкуренції на ринку та впливом глобалізаційних процесів. У таких умовах ефективне управління підприємством набуває особливої важливості, а його ключовим елементом стає забезпечення економічної безпеки. Одним із важливих інструментів у досягненні цієї мети є діагностичний підхід, що дозволяє здійснювати комплексну оцінку ефективності діяльності підприємства.

Теоретико-методичні аспекти економічної ефективності діяльності підприємства розглядалися у роботах багатьох науковців, таких як

М. В. Братанич [1], А. В. Гречко, А. С. Гречухін [2], Т. В. Полозова [3]. Поняття та особливості управління економічною безпекою підприємства досліджувалися такими авторами, як Л. Ковальська, О. Голій, В. Голій [4], Д. А. Заверуха, М. І. Копитко [5], М. О. Лищенко, Н. О. Макаренко, А. А. Кулик, В. В. Поливода [6]. Питання функціонування підприємств в контексті інноваційного розвитку розглядалися багатьма вченими, такими як Т. О. Мурована [7], Т. В. Полозова, А. Г. Ткаченко [8].

Проблематика діагностики ефективності діяльності підприємства, економічної безпеки та інноваційної діяльності підприємства досліджувалася багатьма вченими, серед яких Ю. М. Голей [9], Ю. В. Кравчик, Н. В. Польова, Т. І. Каткова [10], І. В. Руденко, Т. М. Болотова, Т. В. Кулинич [11], З. Б. Живко, О. В. Орлова-Курилова, Л. Л. Турова, В. С. Гриценко [12], С. О. Єрмак [13]. Попри таку кількість публікацій, питання діагностики ефективності діяльності підприємства як інструмента забезпечення економічної безпеки та інноваційного розвитку не мають єдиного підходу серед представників наукової спільноти.

Метою дослідження є розкриття сутності та значення діагностики ефективності діяльності підприємства для забезпечення економічної безпеки та стимулювання інноваційного розвитку.

Понятійно-термінологічну базу даного дослідження становлять поняття «Діагностика ефективності діяльності підприємства», «Економічна безпека підприємства», «Інноваційний розвиток підприємства». За результатами аналізу літературних джерел узагальнено визначення цих понять, що полягає у такому:

- діагностика ефективності діяльності підприємства – це систематичний процес оцінки результатів діяльності підприємства з метою виявлення сильних і слабких сторін, визначення напрямів подальшого розвитку та розробки заходів щодо підвищення ефективності;

- економічна безпека підприємства – це стан захищеності його інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, який забезпечується системою заходів економічного, організаційного, правового та соціального характеру;

– інноваційний розвиток підприємства – це процес систематичного впровадження нових ідей, технологій, продуктів, послуг або управлінських рішень для підвищення конкурентоспроможності, ефективності діяльності та довгострокового сталого зростання підприємства в умовах динамічних змін ринку.

Діагностичний підхід базується на принципах системного аналізу та управління і передбачає інтеграцію основних компонентів, що наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Ключові компоненти діагностичного підходу

Компонент	Опис
Збір і обробка даних	Використання кількісних і якісних методів для аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства
Оцінка ефективності	Застосування ключових показників ефективності (KPI), таких як рентабельність, продуктивність, інноваційність, фінансова стійкість тощо
Прогнозування ризиків	Моделювання можливих загроз і аналіз їх впливу на діяльність підприємства
Розробка рекомендацій	Формулювання стратегічних і тактичних рішень для підвищення ефективності роботи підприємства

Джерело складено авторами.

Діагностичний підхід має бути інтегрований у загальну систему управління підприємством, що дозволяє забезпечити своєчасну ідентифікацію проблемних зон і адаптацію до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Економічна безпека підприємства охоплює фінансову стійкість, конкурентоспроможність, захищеність інформації та адаптивність до змін. Основними завданнями діагностики в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства є: виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз; аналіз фінансового стану та вразливих місць підприємства; оцінка ризиків, пов'язаних з інвестиціями та інноваційними проектами.

Внутрішні загрози виникають через недоліки в управлінні ресурсами, організаційні проблеми чи недостатню кваліфікацію персоналу. Вони можуть

включати надмірну залежність від одного постачальника або клієнта, неефективне використання фінансових ресурсів, а також високий рівень внутрішніх витрат.

Зовнішні загрози пов'язані з ринковими умовами, економічними коливаннями, діями конкурентів і регуляторними змінами. Це можуть бути, наприклад, коливання валютного курсу, посилення конкуренції або поява нових конкурентів або зміна законодавчих норм, які впливають на діяльність підприємства. Для їх виявлення використовуються методи моніторингу зовнішнього середовища (PESTLE-аналіз) та аналіз внутрішньої організації (внутрішній аудит).

Фінансова стабільність є основою економічної безпеки. Основними аспектами діагностики фінансового стану є:

- оцінка платоспроможності, що визначає здатність підприємства виконувати короткострокові зобов'язання. При цьому використовуються коефіцієнти ліквідності (поточний, швидкий, абсолютний);
- оцінка фінансової стійкості, в межах чого аналізується структура капіталу, зокрема співвідношення власних і позикових коштів;
- оцінка рентабельності, що передбачає визначення ефективності використання активів та прибутковості операційної діяльності.

Для виявлення вразливих місць використовуються порівняльний аналіз, трендовий аналіз та аналітичні показники, що дозволяють оцінити динаміку змін у фінансовому стані.

Інвестиції та інновації є важливими елементами розвитку підприємства, але вони несуть значні ризики. Діагностика ризиків дозволяє знизити ймовірність втрат за рахунок складових, що наведені в табл. 2.

Таблиця 2 – Діагностика ризиків, пов'язаних з інвестиціями та інноваційними проєктами

Етап діагностики ризиків	Опис	Методи та інструменти	Приклад заходів
Ідентифікація ризиків	Виявлення можливих загроз на етапі планування інвестицій або розробки інноваційного проєкту	SWOT-аналіз, аналіз бізнес-процесів, аналіз галузевих ризиків	Виявлення ризику нестачі фінансування, ризику низького попиту на продукт
Кількісний і якісний аналіз	Аналіз можливих наслідків та імовірності ризиків з метою прогнозування результатів проєкту	Метод сценарного моделювання, метод аналізу чутливості, аналіз імовірності	Прогнозування втрат від затримок у виробництві; оцінка впливу валютних коливань на вартість проєкту
Розробка заходів мінімізації	Розробка стратегій і тактик для зменшення негативного впливу ризиків на діяльність підприємства	Диверсифікація джерел фінансування, створення резервів, страхування, укладання контрактів із фіксованою ціною	Введення страхування обладнання; укладання угоди з кількома постачальниками для зниження залежності

Джерело: складено авторами.

Діагностичний підхід до оцінювання ефективності діяльності підприємства не обмежується лише діагностикою ризиків. Він охоплює ширший спектр інструментів, серед яких особливе місце займає SWOT-аналіз [14, 15]. Цей метод забезпечує можливість детального розгляду як внутрішніх чинників (сильних і слабких сторін), так і зовнішніх умов (можливостей і загроз), що впливають на ефективність діяльності підприємства. Після діагностики ризиків, пов'язаних із інвестиціями чи інноваційними проєктами, застосування SWOT-аналізу стає логічним продовженням діагностики, адже дозволяє комплексно оцінити стратегії розвитку.

SWOT-аналіз відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства, адже виявлення сильних сторін дозволяє зміцнити конкурентні позиції, тоді як робота над слабкими сторонами сприяє мінімізації ризиків.

Наприклад, сильні сторони, такі як висока якість продукції, технологічна інноваційність або лояльність клієнтів, допомагають підприємству ефективно протистояти зовнішнім викликам. Водночас такі слабкі сторони, як недостатній рівень автоматизації чи висока собівартість продукції, потребують особливої уваги, адже можуть стримувати інноваційний розвиток.

Виявлення можливостей і загроз також є невід'ємною частиною аналізу. Можливості, такі як вихід на нові ринки або залучення інвестицій, відкривають перспективи для впровадження інновацій і модернізації бізнесу. У свою чергу, загрози, пов'язані з економічною нестабільністю чи змінами в регуляторному середовищі, вимагають розробки стратегій адаптації, щоб уникнути негативних наслідків. Таким чином, SWOT-аналіз стає основою для формування збалансованих управлінських рішень, які враховують як потенціал підприємства, так і ризики зовнішнього середовища.

У поєднанні з фінансовою діагностикою, зокрема аналізом платоспроможності, SWOT-аналіз створює цілісну картину стану підприємства. Оцінка здатності компанії виконувати свої короткострокові зобов'язання допомагає уникнути фінансових труднощів, що можуть загрожувати реалізації інноваційних проєктів.

Діагностичний підхід, який інтегрує різні методи оцінки, сприяє досягненню економічної безпеки та сталому розвитку підприємства, що є критично важливим у сучасних умовах високої конкурентності й нестабільності ринку.

Ефективне використання діагностичного підходу в управлінні підприємством вимагає реалізації низки ключових умов, що забезпечують його результативність та відповідність сучасним викликам. Цей підхід дозволяє не лише підвищити економічну безпеку підприємства, але й створити міцну основу для інноваційного розвитку.

Формування команди експертів є базовим етапом. Це має бути міждисциплінарна група, яка включає фахівців із фінансів, економіки, ризик-менеджменту, інформаційних технологій та інноваційного менеджменту. Такі спеціалісти забезпечують професійний аналіз усіх аспектів діяльності підприємства, включаючи внутрішні процеси, фінансові потоки, стратегічні ризики та можливості для впровадження інновацій. Участь кваліфікованих експертів також дозволяє ефективно адаптувати інструменти діагностики до специфіки підприємства, враховуючи його галузеві особливості, масштаби діяльності та ринкову ситуацію.

Використання інформаційних технологій є критично важливим для забезпечення швидкості, точності та ефективності діагностичних процесів. Сучасні програмні засоби, такі як ERP-системи, BI-платформи та спеціалізовані аналітичні інструменти, дозволяють автоматизувати процеси збору, обробки та візуалізації даних. Автоматизація фінансового моніторингу або ризик-аналізу забезпечує можливість оперативного виявлення проблем і прийняття своєчасних управлінських рішень. Використання технологій штучного інтелекту або машинного навчання може підвищити точність прогнозування, допомагаючи підприємству ефективніше оцінювати потенційні інноваційні проєкти та їх вплив на економічну безпеку.

Регулярність проведення діагностики є надважливим аспектом. Постійний моніторинг дозволяє своєчасно виявляти зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства. Це забезпечує актуальність результатів аналізу, що є критично важливим для прийняття стратегічних рішень. Регулярне оновлення SWOT-аналізу або аналізу фінансової стійкості дозволяє керівництву адекватно реагувати на появу нових ринкових можливостей або загроз. Також регулярність

діагностики сприяє створенню культури постійного вдосконалення, що є основою інноваційного розвитку.

Якщо розглядати сутність інноваційного розвитку підприємства, то це поняття можна охарактеризувати як процес та результат. З одного боку, інноваційний розвиток є динамічним процесом, спрямованим на формування та використання інноваційного потенціалу для досягнення якісних змін. З іншого боку, це результат, що проявляється у позитивних трансформаціях стану підприємства, які є наслідком впровадження інноваційних рішень та ефективного управління інноваційним потенціалом.

У центрі інноваційного розвитку лежить інноваційний потенціал підприємства, який відображає його здатність створювати, впроваджувати та використовувати нововведення для досягнення стратегічних цілей. Інноваційний потенціал має багатовимірний характер і охоплює фінансові ресурси, матеріально-технічну базу, інтелектуальні активи, а також організаційні та технологічні компетенції. Формування та реалізація цього потенціалу забезпечує конкурентоспроможність підприємства в довгостроковій перспективі.

Ґрунтуючись на принципі бухгалтерського балансу, можна виділити основні складові інноваційного розвитку: фінансову, матеріальну та інтелектуальну. Ці елементи перебувають у циклічному взаємозв'язку, формуючи цілісний механізм. Фінансова складова забезпечує ресурсну базу для інноваційних проєктів, включаючи інвестиції, гранти чи інші джерела фінансування. Матеріальна складова охоплює технічні засоби, обладнання та інфраструктуру, необхідну для реалізації інновацій. Інтелектуальна складова включає знання, досвід, творчі ідеї співробітників, а також організаційні компетенції, які є основою для генерації та впровадження інновацій.

Взаємозв'язок цих складових визначає циклічний характер інноваційного розвитку. Фінансові ресурси інвестуються у придбання сучасного обладнання (матеріальна складова), яке використовується для впровадження нових технологій, розроблених на основі знань та ідей співробітників (інтелектуальна складова). У результаті цього процесу підприємство отримує якісні зміни, що посилюють його конкурентні позиції та збільшують фінансові можливості для подальших інновацій.

Інноваційний цикл є основою процесу інноваційного розвитку, забезпечуючи зв'язок між науковими дослідженнями, технічними розробками і бізнес-практиками.

Інноваційний цикл – це послідовний процес створення, впровадження і комерціалізації нововведень. Він охоплює всі етапи розробки інновацій: від генерації ідеї до її впровадження на ринок і подальшого вдосконалення. Стадіями інноваційного циклу є:

1. Ініціація інновації (генерація ідеї), що передбачає пошук, генерування та формулювання нових ідей; виявлення потреб ринку або потенційних проблем, які потребують інноваційного рішення; використання творчих методів, таких як мозковий штурм або дизайн-мислення.

2. Дослідження та розробка (R&D) передбачають проведення наукових досліджень для перевірки життєздатності ідеї; технічні розробки (створення прототипу чи моделі); вивчення техніко-економічної доцільності.

3. Експериментування та тестування передбачають створення прототипів і проведення випробувань у лабораторних та реальних умовах; аналіз результатів, усунення помилок і вдосконалення технології чи продукту.

4. Комерціалізація передбачає такі підетапи, як розробка маркетингової стратегії та вихід продукту на ринок; визначення ціноутворення, каналів збуту та

рекламних заходів; ліцензування, укладання партнерств або самостійне виведення на ринок.

5. Масове виробництво супроводжується запуском серійного виробництва продукту або впровадження послуги та оптимізацією виробничих процесів.

6. Впровадження і поширення передбачає продаж і масштабування продукту на нові ринки та моніторинг сприйняття споживачів і збір зворотного зв'язку.

7. Вдосконалення та адаптація, що містить такі дії, як покращення продукту/технології на основі результатів експлуатації та відгуків користувачів; врахування змін ринку та впровадження оновлень.

Розрізняють такі моделі інноваційного циклу: лінійна, інтерактивна, відкрита. Лінійна модель характеризується послідовним процесом від досліджень до комерціалізації. Інтерактивна модель передбачає зворотний зв'язок між етапами (наприклад, тестування може повернути інновацію на етап доопрацювання). Відкрита інноваційна модель включає залучення зовнішніх ресурсів і партнерів для співпраці на всіх стадіях інноваційного циклу.

Інноваційний цикл є основним механізмом створення доданої цінності для підприємств і суспільства. Його ефективне управління забезпечує довгострокову стабільність, зростання та адаптацію до швидких змін у глобальній економіці.

Таким чином, ефективне впровадження діагностичного підходу вимагає формування команди експертів. Це дозволить залучати кваліфікованих фахівців у сфері економіки, фінансів і управління. Також невід'ємною частиною є використання інформаційних технологій, що приведе до автоматизації процесів збору та аналізу даних через сучасні програмні засоби. Регулярність проведення діагностики, що дозволить проводити постійний моніторинг діяльності підприємства для забезпечення актуальності результатів.

Діагностика ефективності діяльності підприємства стає незамінним інструментом для забезпечення економічної безпеки та інноваційного розвитку підприємства. Вона забезпечує систематичний аналіз ключових складових інноваційного розвитку, даючи змогу керівництву підприємства приймати обґрунтовані рішення щодо стратегії його економічної безпеки. Завдяки інтеграції інноваційного підходу та ефективної діагностики підприємства не лише адаптуються до швидких змін у зовнішньому середовищі, але й формують стійку основу для свого довгострокового інноваційного розвитку.

Перелік джерел посилання

1. Братанич М. В. Полозова Т. В. Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів. *Економіка промисловості*. 2010. № 4. С. 153-155.
2. Гречко А. В., Гречухін А. С. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://surl.li/lxtzwm>.
3. Полозова Т. В., Обейд Лара Ходор. Система показників оцінки економічної ефективності діяльності підприємства. Економічні та безпекові виклики сучасного бізнес-середовища: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2020. С. 274-281.
4. Ковальська Л., Голій О., Голій В. Економічна безпека підприємства: сутність, структура та механізм забезпечення. *Економічний форум*. 2023. № 1. С. 126-137.
5. Заверуха Д. А., Копитко М. І. Характеристика основних елементів сутності економічної безпеки. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*. 2022. Вип. 1. С. 19-24.
6. Лищенко М. О., Макаренко Н. О., Кулик А. А., Поливода В. В. Управління економічною безпекою інноваційно орієнтованого підприємства в умовах сталого розвитку, діджиталізації, глобалізації та активізації системи

адаптивного маркетингу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. № 1. С. 105-112.

7. Мурована Т. О. Інноваційний розвиток підприємств як основа їх стійкості в умовах нестабільного зовнішнього середовища. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2022. № 6. С. 35-43.

8. Полозова Т. В., Ткаченко А. Г. Модель інноваційного розвитку компетентної організації. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 384-389.

9. Голей Ю. М. Сутність, завдання та методи діагностики економічної діяльності підприємства на сучасному етапі розвитку ефективного менеджменту. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2023. № 4. С. 58-64.

10. Кравчик Ю. В., Польова Н. В., Каткова Т. І. Діагностика ефективності системи управління організацією. *Innovation and Sustainability*. 2022. Iss. 3. С. 87-94.

11. Руденко І. В., Болотова Т. М., Кулинич Т. В. Діагностика економічної безпеки як інструмент забезпечення ефективного управління іміджем підприємства. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 297-302.

12. Живко З. Б., Орлова-Курилова О. В., Турова Л. Л., Гриценко В. С. Діагностика економічної безпеки інноваційно орієнтованого підприємства в умовах управління змінами та забезпечення ефективності бізнес-процесів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. № 6. С. 25-32.

13. Єрмак С. О. Діагностика ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах запровадження політики антикризового менеджменту. *Innovation and sustainability*. 2021. Iss. 1. С. 28-39.

14. Ivanenko V., Klimova I., Morozov V. /SWOT analysis: navigating sustainability amid uncertainty. *Економіка. Управління. Інновації*. Серія: Економічні науки. 2024. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2024_1_12.

15. Danylkiv Kh. P., Sadura O. B. Swot-analysis as a tool for determining a small entrepreneurial structure development strategy. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3-4. С. 59-66.